

BIDAR

WYROK TRYBUNAŁU (wielka izba)

z dnia 15 marca 2005 r. *

W sprawie C-209/03

mającej za przedmiot wniosek o wydanie, na podstawie art. 234 WE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, złożony przez High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court) (Zjednoczone Królestwo) postanowieniem z dnia 12 lutego 2003 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 15 maja 2003 r. , w postępowaniu:

The Queen, na wniosek:

Dany'ego Bidara,

przeciwko

London Borough of Ealing,

Secretary of State for Education and Skills,

* Język postępowania: angielski.

TRYBUNAŁ (wielka izba),

w składzie: V. Skouris, prezes, P. Jann, C. W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Lenaerts (sprawozdawca) i A. Borg Barthet, prezesi izb, J.-P. Puissechet, R. Schintgen, N. Colneric, M. Ilešič, J. Malenovský, J. Klučka i U. Lõhmus, sędziowie,

rzecznik generalny: L. A. Geelhoed,
sekretarz: H. von Holstein, zastępca sekretarza,

uwzględniając procedurę pisemną i po przeprowadzeniu rozprawy w dniu 28 września 2004 r.,

rozważywszy uwagi przedstawione:

- w imieniu D. Bidara przez R. Scannella i M. Soorjoo, barristers, oraz J. Luqmani, solicitor,
- w imieniu rządu Zjednoczonego Królestwa przez R. Caudwell, działającą w charakterze pełnomocnika, wspieraną przez E. Sharpston, QC, oraz C. Lewisa, barrister,
- w imieniu rządu duńskiego przez J. Molda, działającego w charakterze pełnomocnika,
- w imieniu rządu niemieckiego przez C.-D. Quassowskiego i A. Tiemann, działających w charakterze pełnomocników,

BIDAR

- w imieniu rządu francuskiego przez G. de Bergues'a i C. Bergeot-Nunes, działających w charakterze pełnomocników,

- w imieniu rządu niderlandzkiego przez C. M. Wissels i H. G. Sevenster, działające w charakterze pełnomocników,

- w imieniu rządu austriackiego przez E. Riedla, działającego w charakterze pełnomocnika,

- w imieniu rządu fińskiego przez T. Pynnę, działającą w charakterze pełnomocnika,

- w imieniu Komisji Wspólnot Europejskich przez N. Yerrell i M. Condou, działające w charakterze pełnomocników,

po zapoznaniu się z opinią rzecznika generalnego na posiedzeniu w dniu 11 listopada 2004 r.,

wydaje następujący

Wyrok

- 1 Wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym dotyczy wykładni przepisów art. 12 akapit pierwszy WE oraz art. 18 WE.

- 2 Wniosek ten został złożony w ramach postępowania w sprawie sporu między D. Bidarem a London Borough of Ealing oraz Secretary of State for Education and Skills (ministrem edukacji i kształcenia zawodowego) w przedmiocie oddalenia jego wniosku o preferencyjną pożyczkę studencką przeznaczoną na pokrycie kosztów utrzymania.

Ramy prawne

Uregulowania wspólnotowe

- 3 Artykuł 12 akapit pierwszy WE stanowi:

„W zakresie zastosowania niniejszego Traktatu i bez uszczerbku dla postanowień szczególnych, które on przewiduje, zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową”.

- 4 Artykuł 18 ust. 1 WE ma następujące brzmienie:

„Każdy obywatel Unii ma prawo do swobodnego przemieszczania się i przebywania na terytorium państw członkowskich, z zastrzeżeniem ograniczeń i warunków ustanowionych w niniejszym Traktacie i środkach przyjętych w celu jego wykonania”.

5 Artykuł 149 WE stanowi:

„1. Wspólnota przyczynia się do rozwoju edukacji o wysokiej jakości, poprzez zachęcanie do współpracy między państwami członkowskimi oraz, jeśli jest to niezbędne, poprzez wspieranie i uzupełnianie ich działalności, w pełni szanując odpowiedzialność państw członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodność kulturową i językową.

2. Działanie Wspólnoty zmierza do:

- rozwoju wymiaru europejskiego w edukacji, zwłaszcza przez nauczanie i upowszechnianie języków państw członkowskich;
- sprzyjania mobilności studentów i nauczycieli, między innymi poprzez zachęcanie do akademickiego uznawania dyplomów i okresów studiów;
- promowania współpracy między instytucjami edukacyjnymi;
- rozwoju wymiany informacji i doświadczeń w kwestiach wspólnych dla systemów edukacyjnych państw członkowskich;
- sprzyjania rozwojowi wymiany młodzieży i wymiany instruktorów społeczno-oświatowych;

— popierania rozwoju kształcenia na odległość.

[...]

4. Aby przyczynić się do osiągnięcia celów określonych w niniejszym artykule, Rada przyjmuje:

— środki zachęcające, z wyłączeniem jakiegokolwiek harmonizacji przepisów ustawowych i wykonawczych państw członkowskich, stanowiąc zgodnie z procedurą określoną w artykule 251 i po konsultacji z Komitetem Ekonomiczno-Społecznym i Komitetem Regionów;

— zalecenia, stanowiąc większością kwalifikowaną na wniosek Komisji”.

- 6 Dyrektywa Rady 90/364/EWG z dnia 28 czerwca 1990 r. w sprawie prawa pobytu (Dz.U. L 180, str. 26) stanowi w art. 1 ust. 1, że państwa członkowskie przyznają prawo pobytu obywatelom innych państw członkowskich, którzy nie korzystają z tego prawa na mocy innych przepisów prawa wspólnotowego, oraz członkom ich rodzin, pod warunkiem że oni sami oraz członkowie ich rodzin objęci są ubezpieczeniem zdrowotnym w odniesieniu do wszelkiego ryzyka w przyjmującym państwie członkowskim oraz mają wystarczające środki, by nie stać się obciążeniem dla systemu pomocy społecznej w tym państwie w okresie ich pobytu.

- 7 Zgodnie z art. 3 dyrektywy prawo pobytu przysługuje tak długo, jak długo korzystający z przepisów niniejszej dyrektywy spełniają warunki określone w art. 1 tej dyrektywy.
- 8 Zgodnie z siódmym motywem dyrektywy Rady 93/96/EWG z dnia 29 października 1993 r. w sprawie prawa pobytu dla studentów (Dz.U. L 317, str. 59):

„w obecnym stanie prawa Wspólnoty, ustanowionego przez orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości, pomoc przyznana studentom nie wchodzi w zakres Traktatu [EWG] w rozumieniu jego art. 7 [który stał się art. 6 Traktatu WE, zaś obecnie, po zmianie, art. 12 WE]”.

- 9 Dyrektywa ta w art. 1 stanowi:

„W celu określenia warunków ułatwiających korzystanie z prawa pobytu oraz w celu zagwarantowania obywatelowi państwa członkowskiego, przyjętemu do udziału w szkoleniu zawodowym w innym państwie członkowskim, dostępu do kształcenia zawodowego w sposób wykluczający dyskryminację, owo państwo członkowskie przyznaje prawo pobytu każdemu studentowi, który jest obywatelem państwa członkowskiego oraz który nie korzysta z tego prawa w wyniku innych przepisów prawa wspólnotowego, oraz małżonkowi tego studenta i dzieciom pozostającym na jego utrzymaniu, w przypadku gdy student ten zapewnia odpowiednie władze krajowe — poprzez złożenie oświadczenia lub za pośrednictwem innych środków alternatywnych, które może wybrać — że posiada on wystarczające środki, aby nie stać się ciężarem dla systemu pomocy społecznej przyjmującego państwa członkowskiego podczas pobytu w tym państwie członkowskim, pod warunkiem że student ten jest zapisany w uznanej jednostce edukacyjnej w celu kształcenia zawodowego oraz że podlega ubezpieczeniu zdrowotnemu obejmującemu wszelkie rodzaje ryzyka w przyjmującym państwie członkowskim”.

10 Artykuł 3 tej dyrektywy stanowi:

„Niniejsza dyrektywa nie ustanawia prawa do wypłaty przez przyjmujące państwo członkowskie stypendiów pokrywających koszty utrzymania na rzecz studentów korzystających z prawa pobytu”.

11 Dyrektywy 90/364 i 93/96 zostały uchylone ze skutkiem od dnia 30 kwietnia 2006 r. Przed dniem 30 kwietnia 2006 r., na mocy jej art. 40, państwa członkowskie mają obowiązek transpozycji dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2004/38/WE z dnia 29 kwietnia 2004 r. w sprawie prawa obywateli Unii i członków ich rodzin do swobodnego przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich.

Uregulowania krajowe

12 W Anglii i Walii zgodnie z Education (Student Support) Regulations 2001 [rozporządzeniami z 2001 r. w sprawie nauczania (wsparcie finansowe przyznawane studentom), zwanymi dalej „Student Support Regulations”] pomoc finansowa, z której korzystają studenci w celu pokrycia wydatków związanych z ich utrzymaniem, jest przyznawana w większości wypadków w formie pożyczek.

13 Zgodnie ze Student Support Regulations, studentom, którym przyznano pożyczkę, wypłacane jest 75% maksymalnej jej wysokości, zaś 25% zostaje przyznane w zależności od sytuacji finansowej studenta oraz jego rodziców bądź małżonka. Pożyczka jest udzielana z oprocentowaniem zależnym od stopy inflacji, a zatem

niższym niż normalne oprocentowanie na rynku. Pożyczka jest spłacana po ukończeniu studiów przez studenta, pod warunkiem że osiąga on dochód przekraczający 10 000 GBP. W takim przypadku co roku wpłaca on kwotę wynoszącą 9% tej części dochodów, która przekracza próg 10 000 GBP, aż do całkowitego spłacenia pożyczki.

- 14 Zgodnie z art. 4 Student Support Regulations z pożyczki studenckiej na określone studia może korzystać osoba, której sytuacja stanowi jedną z sytuacji wymienionych w załączniku 1 („Schedule 1”) do Student Support Regulations.

- 15 Na mocy ust. 1 tego załącznika z pożyczki studenckiej może korzystać osoba, która osiedliła się w Zjednoczonym Królestwie w rozumieniu Immigration Act 1971 (ustawy z 1971 r. w sprawie imigracji), która spełnia wymóg zamieszkania ustanowiony w ust. 8 tego załącznika, a mianowicie:
  - a) zamieszkuje stale w Anglii bądź Walii w pierwszym dniu pierwszego roku akademickiego studiów;

  - b) w okresie trzech lat poprzedzających ten dzień zamieszkiwała stale w Zjednoczonym Królestwie bądź na Wyspach oraz

  - c) w żadnym momencie podczas tych trzech lat jej pobyt w Zjednoczonym Królestwie bądź na Wyspach nie miał w całości lub głównie na celu pobierania kształcenia w trybie dziennym.

- 16 Jeśli chodzi o pracowników migrujących i członków ich rodzin objętych rozporządzeniem Rady (EWG) nr 1612/68 z dnia 15 października 1968 r. w sprawie swobodnego przepływu pracowników wewnątrz Wspólnoty (Dz.U. L 257, str. 2), to przepisy ust. 4–6 załącznika 1 do Student Support Regulations nie nakładają na nich obowiązku zamieszkiwania w Zjednoczonym Królestwie i uzależniają prawo do uzyskania pożyczki studenckiej od spełnienia tych samych przesłanek dotyczących zamieszkania, przy czym uznaje się, iż jeżeli zamieszkują oni w granicach Europejskiego Obszaru Gospodarczego, to tym samym spełniają wymóg dotyczący stałego zamieszkania przewidziany w ust. 8 lit. b) owego załącznika.
- 17 Według Immigration Act 1971 osoba osiedliła się w Zjednoczonym Królestwie, jeśli stale tam zamieszkuje, nie podlegając przy tym żadnym ograniczeniom odnośnie do okresu, w którym ma ona prawo przebywać na terytorium Zjednoczonego Królestwa.
- 18 Tym niemniej z akt sprawy wynika, że zgodnie z ustawodawstwem brytyjskim obywatel innego państwa członkowskiego jako student nie może uzyskać statusu osoby, która osiedliła się w Zjednoczonym Królestwie.
- 19 W zakresie wydatków związanych z nauką w szkole Student Support Regulations przewiduje wsparcie finansowe przyznawane na tych samych zasadach zarówno obywatelom Zjednoczonego Królestwa, jak i obywatelom innych państw członkowskich.

Postępowanie przed sądem krajowym i pytania prejudycjalne

- 20 W sierpniu 1998 r. D. Bidar, będący obywatelem francuskim, wjechał na terytorium Zjednoczonego Królestwa wraz ze swą matką, która miała być tam poddana

leczeniu. Wiadomo, iż w Zjednoczonym Królestwie skarżący zamieszkiwał u swojej babki i był na jej utrzymaniu oraz iż uczęszczał do szkoły średniej, którą ukończył, nigdy nie zwracając się o pomoc społeczną.

- 21 We wrześniu 2001 r. skarżący podjął studia ekonomiczne na University College London.
- 22 Choć D. Bidar korzystał z pomocy na poczet wydatków związanych z nauką w szkole, jego wniosek o udzielenie pomocy finansowej w formie pożyczki studenckiej przeznaczonej na pokrycie wydatków związanych z utrzymaniem został oddalony z tego powodu, iż nie osiedlił się w Zjednoczonym Królestwie.
- 23 W skardze na tę odmowną decyzję skarżący w sprawie głównej twierdzi, iż uzależniając przyznanie pożyczki studenckiej obywatelowi innego państwa członkowskiego od wymogu, aby obywatel ten osiedlił się w Zjednoczonym Królestwie, Student Support Regulations wprowadziły dyskryminację zabronioną na mocy art. 12 WE. Na wypadek przyjęcia, iż przyznanie stypendium pozostaje poza zakresem stosowania Traktatu, podnosi on argument dodatkowy, że sprawa ma się inaczej, gdy chodzi o wniosek o przyznanie pomocy w postaci preferencyjnej pożyczki.
- 24 Z drugiej strony Secretary of State for Education and Skills, będący organem odpowiedzialnym za wydanie Student Support Regulations, podnosi, że przyznanie pomocy na pokrycie wydatków związanych z utrzymaniem, czy to w formie stypendium, czy to w formie pożyczki, nie wchodzi w zakres stosowania art. 12 WE, co jego zdaniem potwierdził Trybunał w wyrokach z dnia 21 czerwca 1988 r. w sprawie 39/86 Lair (Rec. str. 3161) oraz w sprawie 197/86 Brown (Rec. str. 3205). Nawet jednak, gdyby tego typu pomoc wchodziła w zakres stosowania Traktatu, warunki jej przyznawania stanowią gwarancję bezpośredniej więzi pomiędzy korzystającym z pomocy a państwem ją finansującym.

- 25 Sąd krajowy zwraca uwagę, iż pożyczki studenckie stanowią obciążenie finansowe dla skarbu państwa z racji obniżonej stopy ich opodatkowania oraz potencjalnych problemów z ich spłatą, które to obciążenie finansowe Secretary of State for Education and Skills oszacował na kwotę odpowiadającą 50% kwoty udzielanych pożyczek. Przeciętna pożyczka udzielana studentowi na rok akademicki 2000/2001 wynosiła 3155 GBP. Gdyby 41 713 obywateli Unii Europejskiej, którzy podczas tego roku odbywali studia w Anglii i Walii, bez osiedlenia się tam, skorzystało z pożyczki studenckiej, oznaczałoby to potencjalne obciążenie dla skarbu państwa w wysokości 66 milionów GBP.
- 26 Zdaniem sądu krajowego skarżący w postępowaniu głównym nie jest objęty zakresem stosowania przepisów rozporządzenia nr 1612/68. Nie może też powoływać się on na żadną z podstaw do uzyskania pożyczki studenckiej w trybie dyrektywy 93/96.
- 27 W tych okolicznościach High Court of Justice (England & Wales), Queen's Bench Division (Administrative Court) postanowił zawiesić postępowanie i zwrócić się do Trybunału z następującymi pytaniami prejudycjalnymi:
- „1) Czy w świetle [ww.] wyroków Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich z dnia 21 czerwca 1988 r. w sprawie Lair oraz w sprawie Brown, w świetle ewolucji prawa Unii Europejskiej, w tym przyjęcia art. 18 WE, oraz w świetle rozwoju kompetencji Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji, pomoc na pokrycie kosztów utrzymania studentów szkół wyższych, przyznawana w formie a) preferencyjnych pożyczek lub b) stypendiów, nadal pozostaje poza zakresem stosowania Traktatu WE w aspekcie art. 12 WE oraz zakazu dyskryminacji ze względu na przynależność państwową?
- 2) W przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na jedną bądź drugą część pierwszego pytania, gdyby pomoc dla studentów na pokrycie kosztów

utrzymania zarówno w formie stypendiów, jak i pożyczek była objęta zakresem stosowania art. 12 WE, jakie kryteria powinien zastosować sąd krajowy przy ustalaniu, czy wymogi związane z przyznawaniem tego typu pomocy opierają się na obiektywnie uzasadnionych przesłankach, niezależnych od przynależności państwowej?

- 3) Czy w przypadku udzielenia odpowiedzi przeczącej na jedną bądź drugą część pierwszego pytania można powołać się na art. 12 WE przy ubieganiu się o pomoc na pokrycie kosztów utrzymania, poczynwszy od dnia przypadającego przed datą wydania wyroku w tej sprawie przez Trybunał Sprawiedliwości, a jeśli nie, to czy powinien zostać wprowadzony wyjątek na rzecz osób, które wszczęły postępowanie sądowe przed tą datą?"

W przedmiocie pytań prejudycjalnych

W przedmiocie pierwszego pytania

28 Poprzez pierwsze pytanie sąd krajowy zmierza w istocie do ustalenia, czy w aktualnym stanie prawa wspólnotowego pomoc dla studentów szkół wyższych przeznaczona na pokrycie ich kosztów utrzymania, przyznawana w formie preferencyjnej pożyczki bądź stypendium, znajduje się poza zakresem stosowania Traktatu, w tym w szczególności art. 12 akapit pierwszy WE.

29 Z postanowienia odsyłającego wynika, że skarżący w sprawie głównej nie jest objęty rozporządzeniem nr 1612/68.

- 30 W tym kontekście sąd krajowy pragnie ustalić, czy pomoc przyznawana studentom na pokrycie kosztów utrzymania wchodzi w zakres stosowania Traktatu w rozumieniu art. 12 akapit pierwszy WE, zgodnie z którym w owej dziedzinie, bez uszczerbku dla postanowień szczególnych, które on przewiduje, zakazana jest wszelka dyskryminacja ze względu na przynależność państwową.
- 31 Dla ustalenia zakresu stosowania Traktatu w rozumieniu art. 12 WE należy interpretować ów przepis w związku z postanowieniami Traktatu dotyczącymi obywatelstwa Unii. Status obywatela Unii ma bowiem stanowić podstawowy status obywateli państw członkowskich, pozwalający tym spośród nich, którzy znajdują się w takiej samej sytuacji, na korzystanie z takiego samego traktowania z punktu widzenia prawnego, bez względu na ich przynależność państwową i bez uszczerbku dla wyraźnie przewidzianych w tym względzie wyjątków (wyrok z dnia 20 września 2001 r. w sprawie C-184/99 Grzelczyk, Rec. str. I-6193, pkt 30 i 31 oraz wyrok z dnia 2 października 2003 r. w sprawie C-148/02 Garcia Avello, Rec. str. I-11613, pkt 22 i 23).
- 32 Zgodnie z utrwaloną linią orzecznictwa obywatel Unii, który legalnie zamieszkuje na terytorium państwa przyjmującego może powołać się na art. 12 WE we wszystkich sytuacjach, które *ratione materiae* pozostają we właściwości prawa wspólnotowego (wyrok z dnia 12 maja 1998 r. w sprawie C-85/96 Martínez Sala, Rec. str. I-2691, pkt 63, oraz ww. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 32).
- 33 Sytuacje te są w szczególności konsekwencją korzystania z podstawowych swobód zagwarantowanych przez Traktat oraz korzystania z zagwarantowanej przez art. 18 WE swobody przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich (zob. wyrok z dnia 24 listopada 1998 r. w sprawie C-274/96 Bickel i Franz, Rec. str. I-7637, pkt 15 i 16, jak również ww. wyroki w sprawie Grzelczyk, pkt 33 oraz w sprawie Garcia Avello, pkt 24).

- 34 Poza tym nic w tekście Traktatu nie pozwala na wysnucie wniosku, iż z chwilą przyjazdu do innego państwa członkowskiego celem odbycia tam studiów studenci będący obywatelami Unii są pozbawieni praw nadanych przez Traktat obywatelom Unii (ww. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 35).
- 35 Jak wynika z wyroku z dnia 11 lipca 2002 r. w sprawie C-224/98 D’Hoop (Rec. str. I-6191, pkt 29–34), obywatel państwa członkowskiego, który przyjeżdża do innego państwa członkowskiego, gdzie uczęszcza do szkoły średniej, korzysta ze swobody przemieszczania się zagwarantowanej w art. 18 WE.
- 36 Należy ponadto wyjaśnić, że obywatel państwa członkowskiego, który — jak skarżący w sprawie głównej — zamieszkuje w innym państwie członkowskim, gdzie uczęszcza do szkoły średniej, którą tam kończy, przy czym nie zarzuca się mu braku wystarczających środków finansowych lub braku ubezpieczenia chorobowego, korzysta z prawa pobytu na podstawie art. 18 WE oraz dyrektywy 90/364.
- 37 W kwestii świadczeń z pomocy społecznej Trybunał w wyroku z dnia 7 września 2004 r. w sprawie C-456/02 Trojani (Zb.Orz. str. I-7573, pkt 43) orzekł, iż obywatel Unii, który nie jest czynny zawodowo, może powołać się na art. 12 akapit pierwszy WE, jeśli przebywał w sposób legalny w przyjmującym państwie członkowskim przez pewien okres bądź jeśli posiada kartę pobytu.
- 38 Rzeczywiście, w wyrokach w sprawie Lair oraz w sprawie Brown (powołanych odpowiednio w pkt 15 i 18) Trybunał orzekł, iż „na obecnym etapie rozwoju prawa wspólnotowego pomoc przyznana studentom na pokrycie kosztów utrzymania oraz na kształcenie nie należy co do zasady do zakresu stosowania Traktatu EWG w rozumieniu jego art. 7 (po zmianie art. 6 Traktatu WE, obecnie art. 12 WE)”. W wyrokach tych Trybunał uznał, że tego typu pomoc jest objęta z jednej strony

polityką w zakresie szkolnictwa, która jako taka nie została poddana właściwości instytucji wspólnotowych, a z drugiej strony polityką społeczną, która pozostaje w gestii państw członkowskich, albowiem nie była przedmiotem szczególnych postanowień Traktatu EWG.

- 39 Tym niemniej od chwili wydania ww. wyroków w sprawach Lair i Brown Traktat o Unii Europejskiej wprowadził do Traktatu WE instytucję obywatelstwa Unii oraz dodał do niego trzecią część w tytule VIII (obecnie tytule XI), tj. rozdział 3 poświęcony między innymi edukacji i kształceniu zawodowemu (ww. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 35).
- 40 W ten sposób art. 149 ust. 1 WE powierza Wspólnocie misję przyczyniania się do rozwoju edukacji o wysokiej jakości, poprzez zachęcanie do współpracy między państwami członkowskimi oraz, jeśli jest to niezbędne, poprzez wspieranie i uzupełnianie ich działalności, w pełni szanując odpowiedzialność państw członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodność kulturową i językową.
- 41 Na podstawie ust. 2 i 4 tego samego artykułu Rada może przyjmować środki zachęcające, z wyłączeniem jakiegokolwiek harmonizacji przepisów ustawowych i wykonawczych państw członkowskich, jak również zalecenia mające w szczególności na celu sprzyjanie mobilności studentów i nauczycieli (zob. ww. wyrok w sprawie D’Hoop, pkt 32).
- 42 Mając na względzie te okoliczności, które zaszły po wydaniu ww. wyroków w sprawach Lair i Brown, należy uznać, że dla celów uzyskania pomocy przyznawanej studentom — czy to w formie preferencyjnej pożyczki, czy to w formie stypendium — przeznaczonej na pokrycie ich kosztów utrzymania, sytuacja obywatela Unii, który przebywa legalnie w innym państwie członkowskim mieści się w zakresie stosowania Traktatu w rozumieniu art. 12 akapit pierwszy WE.

- 43 Ta ewolucja prawa wspólnotowego znajduje potwierdzenie w art. 24 dyrektywy 2004/38/WE, który w ust. 1 stanowi, że wszyscy obywatele Unii zamieszkujący na podstawie niniejszej dyrektywy na terytorium przyjmującego państwa członkowskiego korzystają z równości traktowania „w zakresie ustanowionym w Traktacie”. Ponieważ w ust. 2 tego artykułu ustawodawca wspólnotowy sprecyzował treść ust. 1, stanowiąc, iż państwo członkowskie może w odniesieniu do osób niebędących pracownikami najemnymi, osób wykonujących działalność na własny rachunek, osób, które zachowują ten status oraz członków ich rodzin, ograniczyć przyznawanie pomocy na pokrycie kosztów utrzymania, w formie stypendiów bądź pożyczek, studentom, którzy nie nabyli prawa stałego pobytu, tym samym uznał on, że przyznawanie tego typu pomocy jest materia, która zgodnie z ust. 1 tego artykułu jest obecnie objęta zakresem stosowania Traktatu.
- 44 Wykładni tej nie podważa podniesiony zarówno przez rządy, które przedstawiły uwagi, jak i przez Komisję argument odnoszący się do ograniczeń i przesłanek zawartych w art. 18 WE. Rządy te i Komisja twierdzą, że choć status obywatela Unii pozwala obywatelom państw członkowskich na powoływanie się na art. 12 akapit pierwszy WE, gdy korzystają oni ze swobody przemieszczania się i pobytu na terytorium państw członkowskich, to zgodnie z art. 18 ust. 1 WE ich sytuacja jest objęta zakresem stosowania Traktatu w rozumieniu art. 12 WE jedynie z zastrzeżeniem ograniczeń i przesłanek przewidzianych przez Traktat oraz przez przepisy przyjęte w jego wykonaniu, w tym w szczególności ograniczeń i przesłanek ustanowionych w dyrektywie 93/96. Skoro art. 3 dyrektywy 93/96 wyklucza prawo do wypłaty stypendiów pokrywających koszty utrzymania na rzecz studentów korzystających z prawa pobytu, stypendia te nadal pozostają ich zdaniem poza zakresem stosowania Traktatu.
- 45 W tym względzie należy stwierdzić, że studenci, którzy przyjeżdżają do innego państwa członkowskiego dla podjęcia tam bądź kontynuowania studiów wyższych i którzy w tym celu korzystają tam z prawa pobytu na podstawie dyrektywy 93/96, rzeczywiście nie mogą z dyrektywy tej wywodzić żadnego prawa do wypłaty pomocy na pokrycie ich kosztów utrzymania.

- 46 Tym niemniej art. 3 dyrektywy 93/96 nie stoi na przeszkodzie temu, aby obywatel państwa członkowskiego, który na podstawie art. 18 WE oraz dyrektywy 90/364 legalnie przebywa na terytorium innego państwa członkowskiego, gdzie zamierza podjąć bądź kontynuować studia wyższe, powołał się podczas tego pobytu na podstawową zasadę równości traktowania zagwarantowaną w art. 12 akapit pierwszy WE.
- 47 W kontekście takim, jak w sporze głównym, gdzie prawo pobytu ubiegającego się o pomoc nie jest podważane, nieistotna dla sprawy jest teza niektórych rządów, które przedstawiły uwagi, że prawo wspólnotowe zezwala państwu członkowskiemu na stwierdzenie, iż obywatel innego państwa członkowskiego, który ubiega się o pomoc społeczną, nie spełnia już wymogów, od których zależy jego prawo pobytu oraz, w razie konieczności, na zastosowanie wobec tego obywatela, w granicach nałożonych przez prawo wspólnotowe, środka w postaci wydalenia (zob. ww. wyroki w sprawach Grzelczyk, pkt 42 i Trojani, pkt 45).
- 48 Wziąwszy pod uwagę całokształt powyższych rozważań, należy odpowiedzieć na pierwsze pytanie, iż pomoc — czy to w formie preferencyjnej pożyczki, czy też w formie stypendium — przyznawana studentom przebywającym legalnie w przyjmującym państwie członkowskim i przeznaczona na pokrycie ich kosztów utrzymania jest w aspekcie zakazu dyskryminacji ustanowionego w art. 12 akapit pierwszy WE objęta zakresem stosowania Traktatu.

W przedmiocie drugiego pytania

- 49 W drugim pytaniu sąd odsyłający pragnie ustalić kryteria, jakie sąd krajowy powinien zastosować celem stwierdzenia, czy wymogi związane z przyznawaniem tego typu pomocy przeznaczonej na pokrycie kosztów utrzymania studentów opierają się na obiektywnie uzasadnionych przesłankach, niezależnych od przynależności państwowej.

- 50 W tym celu należy na wstępie zbadać, czy sporne uregulowania dokonują wśród studentów ubiegających się o tego typu pomoc rozróżnienia ze względu na ich przynależność państwową.
- 51 W tej kwestii należy przypomnieć, że zasada równego traktowania zabrania nie tylko jawnej dyskryminacji ze względu na przynależność państwową, ale również wszelkich ukrytych form dyskryminacji, które poprzez stosowanie innych kryteriów rozróżniających powodują de facto ten sam skutek (zob. w szczególności wyroki z dnia 12 lutego 1974 r. w sprawie 152/73 Sotgiu, Rec. str. 153, pkt 11; z dnia 27 listopada 1997 r. w sprawie C-57/96 Meints, Rec. str. I-6689, pkt 44 oraz z dnia 26 czerwca 2001 r. w sprawie C-212/99 Komisja przeciwko Włochom, Rec. str. I-4923, pkt 24).
- 52 W przypadku osób nieobjętych zakresem rozporządzenia nr 1612/68, dla przyznania studentom pomocy na pokrycie ich kosztów utrzymania ust. 1 załącznika 1 do Student Support Regulations wymaga, aby osoba zainteresowana osiedliła się w Zjednoczonym Królestwie w rozumieniu prawa krajowego oraz aby spełniała pewne przesłanki dotyczące zamieszkania, a mianowicie, aby zamieszkiwała w Anglii bądź Walii w pierwszym dniu pierwszego roku akademickiego oraz aby w okresie trzech lat poprzedzających ten dzień zamieszkiwała stale w Zjednoczonym Królestwie bądź na Wyspach.
- 53 Tego typu wymogi stanowią niebezpieczeństwo postawienia w gorszej sytuacji przede wszystkim obywateli innych państw członkowskich. Zarówno bowiem wymóg, by ubiegający się o pomoc osiedlił się w Zjednoczonym Królestwie, jak i wymóg, który nakłada obowiązek zamieszkiwania na terytorium brytyjskim w okresie poprzedzającym studia, mogą łatwiej zostać spełnione w przypadku własnych obywateli.
- 54 Różnicowanie tego typu może być uzasadnione jedynie w przypadku, gdy opiera się na obiektywnie uzasadnionych przesłankach niezależnych od przynależności państwowej zainteresowanych osób oraz jest proporcjonalne do uzasadnionego celu realizowanego przez prawo krajowe (zob. ww. wyroki w sprawach Bickel i Franz, pkt 27; D'Hoop, pkt 36 oraz Garcia Avello, pkt 31).

- 55 Zdaniem rządu Zjednoczonego Królestwa, państwo członkowskie ma prawo upewnić się, że wkład finansowy rodziców lub studentów w formie płaconych podatków jest lub będzie wystarczający dla uzasadnienia przyznania preferencyjnej pożyczki. Ma ono również prawo do tego, aby wymagać istnienia rzeczywistego związku pomiędzy studentem ubiegającym się o pożyczkę na pokrycie kosztów utrzymania a rynkiem pracy przyjmującego państwa członkowskiego.
- 56 W tym względzie należy stwierdzić, że choć państwa członkowskie mają obowiązek wykazania się określonym stopniem solidarności finansowej z obywatelami innych państw członkowskich w zakresie organizacji i stosowania ich systemu pomocy społecznej (zob. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 44), niemniej jednak zezwala się każdemu z państw członkowskich na czuwanie nad tym, aby przyznawanie pomocy przeznaczonej na pokrycie kosztów utrzymania studentów pochodzących z innych państw członkowskich nie stało się nadmiernym obciążeniem, które mogłoby odbić się ogólnie na całości pomocy, jaka może zostać przyznana przez to państwo.
- 57 W odniesieniu do pomocy przeznaczonej na pokrycie kosztów utrzymania studentów państwo członkowskie ma również prawo przyznawania tego typu pomocy jedynie studentom, którzy wykażą określony stopień zintegrowania ze społeczeństwem tego państwa.
- 58 W tym kontekście państwo członkowskie nie może wszakże wymagać od zainteresowanych studentów, aby związali się oni z jego rynkiem pracy. Skoro wiedza zdobyta przez studenta podczas studiów wyższych nie przesądza o przypisaniu go co do zasady do danego geograficznego rynku pracy, sytuacja studenta ubiegającego się o pomoc przeznaczoną na pokrycie kosztów utrzymania nie jest porównywalna z sytuacją wnioskodawcy ubiegającego się o zasiłek dla młodych poszukujących pierwszej pracy bądź zasiłek na poszukiwanie pracy (zob. w tym względzie odpowiednio ww. wyrok w sprawie D'Hoop, pkt 38 oraz wyrok z dnia 23 marca 2004 r. w sprawie C-138/02 Collins, Rec. str. I-2703, pkt 67).
- 59 Za to można domniemywać istnienie pewnego stopnia zintegrowania, jeśli stwierdzone zostanie, iż zainteresowany student zamieszkiwał w przyjmującym państwie członkowskim przez pewien okres.

- 60 Odnośnie do uregulowań krajowych tego rodzaju, jak Student Support Regulations, należy stwierdzić, że gwarancja wystarczającego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem danego państwa członkowskiego wynika już z samego wymogu wcześniejszego zamieszkania na terytorium tego państwa — w tym wypadku trzech lat zamieszkiwania wymaganego przez przepisy brytyjskie.
- 61 Dodatkowy warunek, zgodnie z którym studenci mają prawo do pomocy na pokrycie ich kosztów utrzymania, jedynie jeśli osiedlili się w tym przyjmującym państwie członkowskim — podobnie jak opisany powyżej wymóg okresu zamieszkiwania wynoszącego trzy lata — mógłby z pewnością służyć realizacji celu zagwarantowania tego, aby ubiegający się o pomoc wykazał się określonym poziomem zintegrowania ze społeczeństwem tego państwa. Tym niemniej wiadomo, iż sporne uregulowanie prawne wyklucza jakąkolwiek możliwość uzyskania przez studenta będącego obywatelem innego państwa członkowskiego statusu osoby, która się osiedliła. W ten sposób, bez względu na rzeczywisty stopień zintegrowania takiego obywatela ze społeczeństwem przyjmującego państwa członkowskiego, uregulowanie to uniemożliwia mu spełnienie tego wymogu, a co za tym idzie, skorzystanie z prawa do pomocy przeznaczonej na pokrycie kosztów utrzymania. Tego typu traktowanie nie może zostać uznane za usprawiedliwione uzasadnionym celem, którego gwarancję stanowić ma przedmiotowe uregulowanie.
- 62 Tego typu traktowanie stoi bowiem na przeszkodzie temu, aby student będący obywatelem innego państwa członkowskiego, który legalnie przebywa w przyjmującym państwie członkowskim, gdzie zdobył znaczną część swego średniego wykształcenia, przez co w sposób rzeczywisty związał się ze społeczeństwem tego państwa członkowskiego, mógł kontynuować naukę na tych samych warunkach, co znajdujący się w tej samej sytuacji student będący obywatelem tego państwa członkowskiego.
- 63 Z tych powodów należy odpowiedzieć na drugie z postawionych pytań, że art. 12 akapit pierwszy WE należy interpretować w ten sposób, iż stoi on na przeszkodzie takiemu uregulowaniu krajowemu, które przyznaje studentom prawo do pomocy na pokrycie ich kosztów utrzymania jedynie wtedy, gdy osiedlili się oni w przyjmującym państwie członkowskim, wykluczając przy tym możliwość uzyskania przez będącego studentem obywatela innego państwa członkowskiego statusu osoby, która się osiedliła, nawet jeśli obywatel ten legalnie przebywa w przyjmującym państwie członkowskim, gdzie zdobył znaczną część swego średniego wykształcenia, przez co w sposób rzeczywisty związał się ze społeczeństwem tego państwa członkowskiego.

W przedmiocie trzeciego pytania

- 64 W trzecim pytaniu sąd krajowy pragnie ustalić, czy w przypadku orzeczenia przez Trybunał, iż pomoc przeznaczona na pokrycie kosztów utrzymania studentów jest objęta zakresem stosowania Traktatu w rozumieniu art. 12 akapit pierwszy WE, skutki tego typu wyroku powinny być ograniczone w czasie.
- 65 W tym przypadku rządy Zjednoczonego Królestwa, niemiecki i austriacki składają do Trybunału wnioski o ograniczenie w czasie skutków jego wyroku, z wyjątkiem postępowań sądowych wszczętych przed datą ogłoszenia wyroku. Na poparcie tego wniosku podnoszą one w szczególności nadmienioną przez sąd krajowy kwestię skutków finansowych.
- 66 Należy przypomnieć, że wykładnia przepisu prawa wspólnotowego, jakiej dokonuje Trybunał, ogranicza się jedynie do wyjaśnienia i sprecyzowania znaczenia i zakresu tego przepisu w takiej formie, w jakiej powinien być on być pojmowany i stosowany od momentu jego wejścia w życie. Stąd tak interpretowany przepis powinien być stosowany przez samego sędziego wobec stosunków prawnych powstałych przed wydaniem wyroku orzekającego w sprawie wniosku o dokonanie wykładni, jeśli zachodzą przesłanki pozwalające na wszczęcie przed właściwym sądem postępowania w sprawie stosowania tego przepisu (zob. wyrok z dnia 27 marca 1980 r. w sprawie 61/79 *Denkavit italiana*, Rec. str. 1205, pkt 16 oraz wyrok z dnia 2 lutego 1988 r. w sprawie 24/86 *Blaizot*, Rec. str. 379, pkt 27).
- 67 Jedynie w drodze wyjątku Trybunał może, w oparciu o wynikającą z systemu prawa wspólnotowego ogólną zasadę pewności prawa, skłonić się do ograniczenia wobec wszystkich zainteresowanych możliwości powołania się na przepis, który był przedmiotem jego wykładni, w celu podważenia stosunków prawnych nawiązanych w dobrej wierze (zob. ww. wyrok w sprawie *Blaizot*, pkt 28; wyrok z dnia 16 lipca 1992 r. w sprawie C-163/90 *Legros i in.*, Rec. str. I-4625, pkt 30 oraz z dnia 4 maja 1999 r. w sprawie C-262/96 *Sürül*, Rec. str. I-2685, pkt 108).

- 68 Ponadto z utrwalonego orzecznictwa wynika, że konsekwencje finansowe, jakie mogłyby wyniknąć dla państwa członkowskiego z wyroku wydanego w trybie prejudycjalnym, nie stanowią same w sobie uzasadnienia dla ograniczenia skutków tego wyroku w czasie (zob. w szczególności ww. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 52).
- 69 Trybunał uciekał się do tego rozwiązania jedynie w bardzo szczególnych okolicznościach, po pierwsze, gdy istniało ryzyko poważnych reperkusji finansowych z uwagi, między innymi, na znaczną liczbę stosunków prawnych nawiązanych w dobrej wierze na podstawie uregulowania uważanego za skuteczne i obowiązujące, po drugie, gdy okazywało się, iż osoby prywatne oraz władze krajowe były zachęcane do zachowań niezgodnych z uregulowaniami wspólnotowymi z powodu istnienia obiektywnej i istotnej niepewności odnośnie do zakresu przepisów wspólnotowych, do której to niepewności przyczyniło się ewentualnie również takie samo zachowanie innych państw członkowskich bądź Komisji (zob. ww. wyrok w sprawie Grzelczyk, pkt 53).
- 70 W niniejszej sprawie wystarczy stwierdzić, że informacje dostarczone przez rząd Zjednoczonego Królestwa oraz przez rządy niemiecki i austriacki nie mogą stanowić wsparcia dla ich argumentacji, zgodnie z którą, gdyby skutki niniejszego wyroku nie zostały ograniczone w czasie, wyrok ten pociągnąłby za sobą znaczne skutki finansowe dla państw członkowskich. Dane liczbowe, na które powołały się owe rządy, dotyczą bowiem również przypadków, które nie są podobne do przypadku leżącego u podstaw sprawy głównej.
- 71 W konsekwencji należy na trzecie pytanie odpowiedzieć, że nie ma podstaw do ograniczenia w czasie skutków niniejszego wyroku.

W przedmiocie kosztów

72 Dla stron postępowania przed sądem krajowym niniejsze postępowanie ma charakter incydentalny, dotyczy bowiem kwestii podniesionej przed tym sądem, zatem do niego należy rozstrzygnięcie o kosztach. Koszty poniesione w związku z przedstawieniem uwag Trybunałowi, inne niż koszty poniesione przez strony postępowania przed sądem krajowym, nie podlegają zwrotowi.

Z powyższych względów Trybunał (wielka izba) orzeka, co następuje:

- 1) **Pomoc — czy to w formie preferencyjnej pożyczki, czy też w formie stypendium — przyznana studentom przebywającym legalnie w przyjmującym państwie członkowskim i przeznaczona na pokrycie ich kosztów utrzymania jest dla potrzeb zakazu dyskryminacji ustanowionego w art. 12 akapit pierwszy WE objęta zakresem stosowania Traktatu.**

- 2) **Artykuł 12 akapit pierwszy WE należy interpretować w ten sposób, iż stoi on na przeszkodzie takiemu uregulowaniu krajowemu, które przyznaje studentom prawo do pomocy na pokrycie ich kosztów utrzymania jedynie wtedy, gdy osiedlili się oni w przyjmującym państwie członkowskim, wykluczając przy tym możliwość uzyskania przez będącego studentem obywatela innego państwa członkowskiego statusu osoby, która się osiedliła, nawet jeśli obywatel ten legalnie przebywa w przyjmującym państwie członkowskim, gdzie zdobył znaczną część swego średniego wykształcenia, przez co w sposób rzeczywisty związał się ze społeczeństwem tego państwa członkowskiego.**

- 3) **Nie ma podstaw do ograniczenia w czasie skutków niniejszego wyroku.**

Podpisy